

PHÁT HUY VAI TRÒ CỦA CHỨC SẮC PHẬT GIÁO NAM TÔNG KHMER TRONG CỘNG ĐỒNG NGƯỜI KHMER Ở TÂY NAM BỘ

NGUYỄN THỊ XUÂN (*)

ĐỖ THỊ THANH HÀ (**)

Ngày nhận bài: 27/3/2024

Ngày thẩm định: 05/4/2024

Ngày duyệt đăng: 20/6/2024

Tóm tắt: Phật giáo Nam tông Khmer là tôn giáo có ảnh hưởng lớn đến toàn bộ đời sống tinh thần của cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ. Chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer là những người có uy tín trong cộng đồng người Khmer, am hiểu về giáo lý Phật học, phong tục tập quán, văn hóa dân tộc, chữ viết dân tộc, kinh nghiệm sản xuất và nghề thủ công truyền thống. Bài viết tập trung làm rõ vai trò của chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer trong cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ, những vấn đề đặt ra và đề xuất một số giải pháp nhằm phát huy vai trò của chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer trong cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ.

Từ khóa: vai trò; chức sắc; Phật giáo Nam tông Khmer; Tây Nam Bộ

1 Vai trò của chức sắc Phật giáo Nam Tông Khmer trong cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ

Theo Luật Tín ngưỡng, tôn giáo năm 2016: “Chức sắc là tín đồ được tổ chức tôn giáo phong phẩm hoặc suy cử để giữ phẩm vị trong tổ chức”⁽¹⁾. Theo Ngô Hữu Thảo: “Chức sắc tôn giáo là những tín đồ tôn giáo, người có vai trò lớn trong các hoạt động tôn giáo như: truyền đạo, hành đạo quản đạo được cộng đồng tôn giáo suy tôn và thừa nhận”⁽²⁾. Với cách tiếp cận trên, chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer không chỉ bao gồm Đại Đức, Thượng Tọa, Hòa Thượng, mà còn có các tín đồ như các Achar (thành viên Ban Quản trị chùa) là người được bầu ra để thực hành nghi lễ giúp việc cho Sư Cả, Sư Phó trong các hoạt động của nhà chùa.

Phật giáo Nam tông Khmer là tôn giáo biệt truyền, chủ lưu ảnh hưởng đến toàn bộ đời sống tinh thần của cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ. Người Khmer tự nhận mình là Phật tử và tâm thức luôn hướng về ngôi chùa, biểu tượng của văn hóa Khmer. Ngôi chùa là nơi sinh hoạt tôn giáo, là từ đường chung của sóc, là trường học, trung tâm sinh hoạt văn hóa cộng đồng. Ngoài chức năng thuần túy tôn giáo, ngôi chùa Khmer còn có vai trò phục vụ hoạt động xã hội, đời sống cộng đồng. Đứng đầu mỗi ngôi chùa là Sư Cả (Lục Krou) trụ trì của ngôi chùa, là lãnh đạo tôn giáo cao nhất của sóc. Sư Cả là người cao tuổi, am hiểu Phật pháp và thông hiểu về văn hóa, phong tục tập quán của cộng đồng người Khmer và tình nguyện tu hành trọn đời. Trong tâm thức của cộng đồng người Khmer, Sư Cả được cho là hiện thân của Đức Phật để truyền dạy và giáo hóa chúng sinh nên được cả cộng đồng tôn kính và tin tưởng tuyệt đối. Bên cạnh đó, trong mỗi chùa còn có một hoặc hai

(*) ThS, Trường Đại học Ngoại thương Cơ sở II, Thành phố Hồ Chí Minh

(**) ThS, Trường Đại học An Giang

Sư Phó. “Họ là người giúp việc cho Sư Cả, chịu trách nhiệm coi sóc mọi việc trong chùa và việc ngoài đời liên quan đến chùa, duy trì kỷ luật và tu hành trong chùa”⁽³⁾. Để điều phối mối quan hệ giữa nhà chùa và các tín đồ trong phum, sóc có Ban Quản trị chùa gồm 09 - 10 người uy tín trong cộng đồng. Ban Quản trị chùa sẽ hoạch định, tổ chức các hoạt động lễ hội sau khi bàn bạc với Sư Cả và Sư Phó, sau đó đứng ra vận động, tổ chức trùng tu, xây mới các ngôi chùa của phum, sóc.

Chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer không chỉ chăm lo việc thờ phụng, coi sóc đời sống tinh thần của các tín đồ, truyền giảng đạo pháp và giáo hóa chúng sinh, mà còn tham gia vào đời sống thế tục với những vấn đề thiết thực mà cuộc sống đặt ra, như phát triển kinh tế - xã hội, giáo dục, y tế, môi trường. Do đó, chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer có uy tín và sức ảnh hưởng lớn đối với cộng đồng người Khmer, ý kiến của các nhà sư trong những công việc chung của phum, sóc luôn được mọi người tin theo. Quan hệ cộng đồng ở làng Bắc Bộ chịu sự chế định của hương ước, quan hệ cộng đồng của các dân tộc thiểu số ở Tây Nguyên chịu sự chế định của luật tục thì quan hệ cộng đồng của cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ chịu sự chế định sâu sắc của giáo lý Phật giáo Nam tông Khmer và vai trò của nhà sư Phật giáo Nam tông Khmer. Vai trò của chức sắc Phật giáo Nam Tông Khmer trong cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ thể hiện ở những khía cạnh sau:

Một là, giáo dục cộng đồng và hoạt động an sinh xã hội

Chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer không chỉ là người truyền dạy những lời giáo huấn của Đức Phật, mà còn có vai trò trong hoạt động giáo dục cộng đồng. Các chức sắc và sư tăng chính là người thầy hướng đạo, truyền dạy đạo đức cho cộng đồng với tinh thần “từ bi hỷ xả”, “cứu khổ, cứu nạn”, “vô ngã vị tha”, “báo hiếu”, “yêu thương muôn loài”. Từ đó, tạo nên cộng đồng Khmer yên bình, con người đối xử với nhau chân thành, thuận phác và hiếm gặp những xung đột, mâu thuẫn trong gia đình, dòng tộc.

Các vị chức sắc là bậc trí thức trong cộng đồng người Khmer, họ nắm vững chữ viết, nghề thủ công truyền thống, kinh nghiệm sản xuất của dân tộc, từ đó truyền dạy cho những thanh niên Khmer tu học trong chùa: “bên cạnh tổ chức dạy các nghề truyền thống, những năm gần đây, nhiều sư tăng Khmer đã tích cực học tập, nâng cao trình độ, tiếp thu tiến bộ của khoa học, công nghệ và kinh nghiệm sản xuất để truyền đạt, hướng dẫn đồng bào Khmer áp dụng trong thực tiễn đem lại hiệu quả cao trong quá trình phát triển kinh tế - xã hội”⁽⁴⁾. Thông qua những hoạt động này giúp họ nâng cao kiến thức và duy trì tiếng nói, ngôn ngữ của dân tộc, bảo tồn bản sắc văn hóa truyền thống của cộng đồng.

Với tinh thần “hộ quốc - an dân”, các vị chức sắc, sư sãi Phật giáo Nam tông Khmer đã tích cực vận động đồng bào Khmer cùng với các nhà hảo tâm, các tổ chức xã hội đóng góp tiền của để từ thiện chia sẻ với những hoàn cảnh yếu thế trong xã hội và làm đường giao thông nông thôn, xây cầu, xây dựng lò hỏa táng, mở lớp dạy chữ Pali cho con em đồng bào Khmer. Bên cạnh đó, tích cực vận động các tín đồ Phật giáo Nam tông Khmer tham gia và hưởng ứng các cuộc vận động, như toàn dân đoàn kết xây dựng đời sống văn hóa ở khu dân cư, thực hiện chương trình mục tiêu quốc gia xây dựng nông thôn mới, phát triển phong trào khuyến học, khuyến tài ở địa phương. Thông qua các phong trào này, Phật giáo Nam tông Khmer nói chung và các chức sắc, sư sãi nói riêng đã đóng góp thiết thực vào việc nâng cao đời sống vật chất và tinh thần cho đồng bào Khmer: “với những hoạt động tích cực đó Phật giáo Nam tông Khmer góp phần tích cực trong việc xây dựng vùng Tây Nam Bộ phát triển kinh tế nâng đời sống vật chất và tinh thần cho người dân và đảm bảo an ninh trật tự xã hội, từ đó góp phần xây dựng dân giàu, nước mạnh”⁽⁵⁾.

Hai là, bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa truyền thống của cộng đồng

Tôn giáo góp phần giữ gìn và bảo vệ những giá trị cốt lõi của văn hóa cộng đồng trước những biến đổi của đời sống xã hội.

Từ hướng tiếp cận này, Phật giáo Nam tông Khmer là căn tính, hạt nhân, trụ cột của bản sắc văn hóa Khmer thông qua ngôi chùa là điểm hội tụ, cầu nối liên kết Phật giáo Nam tông Khmer với các tín đồ tạo nên mối quan hệ bền chặt giữa cá nhân - gia đình - cộng đồng. Trong đó, các chức sắc Phật giáo Nam Tông Khmer đóng góp rất lớn trong bảo tồn và phát huy bản sắc văn hóa truyền thống của cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ.

Trong một năm, cộng đồng người Khmer có nhiều lễ hội bao gồm các lễ hội tôn giáo (lễ Phật đản, lễ Nhập hạ, lễ Xuất hạ, lễ Đặt com vắt,...), lễ hội dân gian (lễ Cầu phước, lễ Cầu mưa,...), lễ hội dân tộc (Chol Chnam Thmay, Ok Om Bok, Dolta). Các lễ hội này phần lớn có nguồn gốc từ Phật giáo Nam tông được sự định hướng, tổ chức của các nhà sư trong khuôn viên ngôi chùa Khmer và thu hút sự tham gia của cả cộng đồng. Trong các nghi lễ vòng đời từ khi sinh ra, lớn lên, đi tu, cưới hỏi, tang ma đều được thực hiện bởi các nhà sư, Achar theo lễ thức và tập tục mang đậm dấu ấn của Phật giáo Nam tông Khmer: “từ ngàn năm nay, đội ngũ sư sãi đóng vai trò là người coi sóc tinh thần cơ bản, người cha tinh thần, cũng như các ngôi chùa đảm nhận là trung tâm văn hóa và tôn giáo của đồng bào Khmer”⁽⁶⁾.

Ba là, củng cố tính cố kết cộng đồng người Khmer

Đối với cộng đồng xã hội nói chung và cộng đồng các dân tộc nói riêng để phát triển ổn định, bền vững cần có những có giá trị cốt lõi nhằm quy tụ, tập trung các thành viên trong cộng đồng. Tôn giáo không chỉ là thực thể xã hội, mà còn là hạt nhân của văn hóa cộng đồng, thể hiện tính cộng cảm, cộng mệnh giữa cá nhân với cộng đồng, trở thành chất men cố kết cộng đồng, đóng góp vào sự ổn định và phát triển của cộng đồng: “thực tế chứng minh, ở đâu tập trung đông người Khmer sinh sống, quản tụ, ở đó có Phật giáo Nam tông, Phật giáo Nam tông không chỉ đáp ứng nhu cầu tâm linh, tinh thần như các tôn giáo khác, mà hơn thế là nhân tố gắn kết, ổn định và phát triển xã hội trong cộng đồng dân

tộc Khmer. Ở đây, yếu tố tôn giáo và yếu tố dân tộc hòa quyện chặt chẽ, quan hệ tôn giáo cũng chính là quan hệ tộc người”⁽⁷⁾. Như vậy, Phật giáo Nam tông Khmer có vai trò rất lớn trong việc củng cố và duy trì tính cố kết cộng đồng của người Khmer ở Tây Nam Bộ.

Mỗi cá nhân trong cộng đồng Khmer vừa là tín đồ của Phật giáo Nam tông Khmer, vừa là thành viên của phum, sóc, chịu sự quản lý của bộ máy tự quản phum, sóc và sự quản lý của hệ thống tổ chức nhà chùa thông qua vai trò của Sur Cà, Sur phó và Achar: “Sur cả được coi là người đại diện cho Đức Phật, nên những lời giáo huấn của họ được nhân dân tôn trọng và thực thi một cách nghiêm túc. Những cuộc tranh chấp, bất hòa của các gia đình Khmer đều được Sur Cà và sư sãi đứng ra giải quyết êm đẹp”⁽⁸⁾. Như vậy, tổ chức xã hội truyền thống của người Khmer là sự kết hợp giữa tổ chức tự quản của cộng đồng và Ban Quản trị chùa, sự kết hợp này đã tạo nên tính đặc thù trong tổ chức xã hội truyền thống của người Khmer. Ngày nay, khi bộ máy hành chính nhà nước có vai trò và ảnh hưởng sâu rộng đến cư dân thì bộ máy quản trị chùa vẫn duy trì sức ảnh hưởng đến phum, sóc góp phần duy trì tính cố kết cộng đồng người Khmer.

Bốn là, phổ biến chủ trương, đường lối của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước và bảo vệ quốc phòng, an ninh tuyến biên giới Tây Nam

Chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer là người được cộng đồng tôn kính và tin tưởng, vì vậy, các chức sắc thường lồng ghép sinh hoạt tôn giáo với các hoạt động giáo dục, phổ biến đường lối, chủ trương của Đảng và chính sách, pháp luật của Nhà nước đến bà con tín đồ. Các chức sắc Phật giáo Nam tông chính là cầu nối giữa chính quyền địa phương với bà con tín đồ trong vận động tín đồ, sư sãi sống và làm việc theo Hiến pháp và pháp luật. Trong công tác giữ gìn an ninh, trật tự tại địa phương, các vị chức sắc, sư sãi và những người có uy tín trong cộng đồng luôn kịp thời nắm bắt tâm tư, nguyện vọng của bà con Khmer, diễn biến trong phum, sóc, nhất là những vấn đề bức xúc của địa phương,

để tham mưu, đề xuất với cấp ủy chính quyền những giải pháp kịp thời, không để nảy sinh điểm nóng: “Ở nơi mà tôn giáo, tín ngưỡng trở thành vấn đề nhạy cảm bị các thế lực thù địch lợi dụng tôn giáo để chống phá cách mạng thì các chức sắc, chư tăng trở thành nòng cốt trong phong trào vận động tín đồ, người dân giao nộp tài liệu phản động; không tham gia vào các hoạt động do các thế lực thù địch lôi kéo”⁽⁹⁾.

Như vậy, chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer có vai trò rất lớn trong ổn định tình hình an ninh chính trị, giúp tín đồ Phật giáo Nam tông Khmer nhận diện rõ âm mưu “diễn biến hòa bình”, xóa dần ý thức hận thù, tư tưởng tự trị, ly khai trong cộng đồng người Khmer, qua đó góp phần xây dựng niềm tin trong đồng bào Khmer đối với Đảng và Nhà nước, giữ gìn an ninh, trật tự xã hội, tăng cường khối đoàn kết dân tộc, bảo vệ quốc phòng, an ninh tuyến biên giới Tây Nam.

2. Những vấn đề đặt ra đối với chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer ở Tây Nam Bộ

Một là, sự thay đổi của quan niệm tu học dẫn đến sự suy giảm thanh niên vào chùa tu học

Theo truyền thống, nam thanh niên từ 12 đến 19 tuổi phải vào chùa tu học một thời gian để tu dưỡng, rèn luyện về đạo đức, tích phước, báo hiếu cha mẹ, đồng thời trang bị tri thức, học nghề do Sư Cả, Sư Phó và Achar truyền dạy. Tu học được xem là nghĩa vụ tự nguyện mà mỗi thanh niên cần thực hiện trước khi lập nghiệp, lập gia đình. Thanh niên trải qua thời gian tu học ở chùa được xem là đủ tư cách và phẩm chất xã hội, được cộng đồng thừa nhận và đánh giá cao. Tuy nhiên, hiện nay, do tác động của kinh tế - xã hội, nên việc vào chùa tu học của nam thanh niên có xu hướng giảm: “... tỷ lệ vào chùa tu học chỉ có 7,8% giới trẻ dưới 18 tuổi, 87,4% từ 18 đến 30 tuổi và 4,8% trên 30 tuổi”⁽¹⁰⁾. Nguyên nhân là do điều kiện kinh tế - xã hội phát triển, trình độ dân trí của cộng đồng từng bước được nâng cao, nhu cầu ổn định kinh tế gia đình và học tập nâng cao kiến thức, phát triển kỹ năng nghề nghiệp của mỗi cá nhân để bắt kịp với đời sống xã hội gia tăng. Từ đây, vai trò chủ đạo của

ngôi chùa Khmer trong truyền dạy tri thức và kỹ năng nghề truyền thống đã thay bị thay thế bởi vai trò của các trường học phổ thông. Do đó, quan niệm về tu học đã thay đổi, hình thức tu trả lễ trở nên phổ biến ở Tây Nam Bộ hiện nay. Người tu trả lễ có thể vào chùa tu một ngày hoặc một tuần vào dịp lễ Chol Chnam Thmay và lễ Cầu an.

Hai là, sự suy giảm đội ngũ sư sãi dẫn đến xu hướng trẻ hóa các sư trụ trì trong chùa

Hiện nay, đa số các Sư Cả và Sư Phó trong chùa Phật giáo Nam tông Khmer tuổi đời còn rất trẻ: “Trụ trì có tuổi trung bình là 43, sư trẻ ở độ tuổi 20 - 30 nhiều gấp 2,05 lần số sư tuổi 31 - 40, gấp 3,9 lần số sư tuổi 41 - 50, gấp 13 lần số sư tuổi 51 - 60 và gấp 5,57 lần số sư tuổi 61 - 70”⁽¹¹⁾. Sự trẻ hóa này, một mặt, tạo nên tính năng động, nhạy bén trong tiếp nhận cái mới và những thành tựu khoa học, công nghệ; mặt khác, xu hướng trẻ hóa dẫn đến trình độ Phật học, sự am hiểu về văn hóa, phong tục tập quán, kinh nghiệm sống cũng như uy tín với cộng đồng còn hạn chế. Điều này làm giảm vai trò của chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer trong tiếp nhận, truyền đạt giáo lý và phổ biến các chính sách của Đảng, Nhà nước đến tín đồ và giải quyết những tranh chấp, mâu thuẫn trong cộng đồng góp phần tập hợp, đoàn kết cộng đồng.

3. Giải pháp phát huy vai trò của chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer trong cộng đồng người Khmer ở Tây Nam Bộ

Phát huy vai trò của chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer, cần nhận thức rõ tính đặc thù trong mối quan hệ giữa dân tộc và tôn giáo của cộng đồng người Khmer. Cần quan tâm xây dựng lực lượng nòng cốt là cán bộ, trí thức người Khmer, các chức sắc và những người có uy tín trong cộng đồng để thực hiện công tác giáo dục đối với con em đồng bào Khmer nhằm nâng cao dân trí, nhận thức và ý thức quốc gia - dân tộc.

Thứ nhất, vận động chức sắc, tín đồ Phật giáo Nam tông Khmer và người có uy tín trong cộng đồng người Khmer tham gia sâu trong các hoạt động xây dựng chính quyền địa phương và các hoạt động an sinh xã hội. Tham gia vào các

phong trào, cuộc vận động xã hội, đặc biệt là trong các hoạt động từ thiện, nhân đạo góp phần xây dựng, củng cố khối đại đoàn kết toàn dân tộc và nâng cao đời sống vật chất và tinh thần vùng đồng bào Khmer.

Thứ hai, từng bước chuẩn hóa về đức độ và năng lực đối với các vị sư trụ trì chùa Phật giáo Nam tông Khmer, góp phần nâng cao chất lượng sinh hoạt tôn giáo, quản lý cơ sở thờ tự, điều hành các lễ hội tôn giáo, lễ hội dân tộc trong nhà chùa và trong cộng đồng dân cư. Tăng cường công tác đào tạo, bồi dưỡng, nâng cao trình độ cho các nhà sư, nhất là các sư trụ trì toàn diện về Phật học và Thế học, nhằm nâng cao vai trò của các nhà sư trong cộng đồng.

Thứ ba, triển khai tốt chính sách khuyến khích đối với chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer và người có uy tín trong đồng bào Khmer thông qua động viên, khen thưởng kịp thời các hoạt động có ý nghĩa với cộng đồng. Các chức sắc, sư sãi và những người có uy tín trong cộng đồng cần tích cực học tập và thực hiện những lời răn của Đức Phật, tích đức, hướng thiện và tham gia thực hiện tốt chủ trương của Đảng và chính sách, pháp luật của Nhà nước. Từ đó, đạo đức và phẩm hạnh của các chức sắc, sư sãi và người có uy tín trong cộng đồng Khmer sẽ hoàn thiện hơn, kiên định trước những hành vi lôi kéo và dụ dỗ của các thế lực thù địch làm tổn hại đến lợi ích quốc gia.

Thứ tư, tăng cường bồi dưỡng, cập nhật thường xuyên chủ trương, chính sách về dân tộc và tôn giáo cho đội ngũ chức sắc, sư sãi và người có uy tín trong cộng đồng Khmer thông qua các hình thức, như tập huấn, hội nghị, tọa đàm. Hỗ trợ chức sắc, sư sãi và những người có uy tín trong cộng đồng Khmer về nội dung, phương pháp, cách thức tuyên truyền chủ trương, chính sách về dân tộc, tôn giáo cho đồng bào Khmer để công tác tuyên truyền đạt hiệu quả cao.

Tóm lại, chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer không những thực hiện những hoạt

động mang tính tôn giáo mà cả những hoạt động mang tính thế tục. Vì vậy, việc phát huy vai trò của chức sắc Phật giáo Nam tông Khmer không chỉ có ý nghĩa trong giữ gìn bản sắc văn hóa truyền thống, phát triển giáo dục cộng đồng, tăng cường tính cố kết cộng đồng, mà còn là cầu nối phổ biến chủ trương, chính sách của Đảng và Nhà nước đến đồng bào Khmer góp phần bảo đảm an ninh, quốc phòng ở tuyến biên giới Tây Nam □

(1) Điều 2 Luật Tín ngưỡng, tôn giáo năm 2016

(2) Ngô Hữu Thảo, *Thực trạng đội ngũ chức sắc một số tôn giáo lớn ở nước ta và những vấn đề đặt ra*, Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Bộ, Viện Chủ nghĩa xã hội khoa học, Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh, 2009, tr.12

(3) và (8) Nguyễn Khắc Cảnh, *Yếu tố văn hóa Phật giáo trong cơ chế quản lý xã hội truyền thống phum, sóc của người Khmer ở Nam Bộ*, Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo, số 5, 2014, tr.56 và 56

(4) Hoàng Thị Lan, *Chuyển biến của Phật giáo Nam tông Khmer ở khu vực Tây Nam Bộ hiện nay*, Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo, số 9/2018, tr.24

(5) Đỗ Thu Hường, *Phật giáo Nam tông Khmer góp phần thực hiện an sinh xã hội ở Tây Nam Bộ*, *Phật giáo Nam tông tại vùng Nam Bộ*, Nxb Hồng Đức, Hà Nội, 2022, tr.296

(6) Nguyễn Quang Hưng, *Bản sắc văn hóa Việt - Khmer trước những thách thức của xã hội hiện đại và cấp thiết cùng cố đội ngũ các nhà sư Phật giáo Nam tông Khmer*, *Phật giáo vùng Mê - Kông: Ý thức và môi trường toàn cầu hóa*, Nxb Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh, 2015, tr.122

(7) Phạm Thanh Hằng, *Sự gắn kết dân tộc và tôn giáo của Phật giáo Nam tông Khmer ở Nam Bộ*, Tạp chí Lý luận chính trị, số 531, 2022, tr.110

(9) Đặng Viết Đại, Hoàng Thị Quyên, *Vai trò của chức sắc Phật giáo Nam Tông Khmer trong phổ biến, giáo dục pháp luật vùng đồng bằng sông Cửu Long*, Tạp chí Khoa học Đại học Đồng Tháp, tập 9, số 4/2020, tr.58

(10) Ban Tôn giáo Chính phủ, *Khảo sát thực trạng vấn đề tu học của tăng sinh Phật giáo Nam tông Khmer - Kiến nghị về chủ trương và giải pháp*, Đề án cấp Bộ năm 2021, tr.56

(11) Nguyễn Mạnh Cường, *Phật giáo Khmer Nam Bộ (Những vấn đề nhìn lại)*, Nxb Tôn giáo, Hà Nội, 2008, tr.240-241